

# Çocuğa Yönelik Çağdaş Sosyal Politika Yaklaşımları\*

Öğr. Gör. Dr. Onur SUNAL\*\*

## Öz

Bu çalışmada çocuğa yönelik çağdaş sosyal politika yaklaşımları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyal politika ise, sosyal adaleti sağlama ve var olan eşitsizlikleri en aza indirmeye çalışma faaliyetlerinin bir bütünü olarak düşünülmüş ve tanımlanmıştır. Buradan yola çıkarak, eşitlikçi, özgürlükçü, faydacı ve sözleşmeci kuramların ışığında çocuğa yönelik çağdaş sosyal politika yaklaşımları incelenmiştir. Bu yaklaşımlar şöyledir: Temel gereksinimler yaklaşımı, çocuk hakları sözleşmeleri ve beslenme hakları yaklaşımı.

Temel gereksinimler yaklaşımı, çocukların yaşamını devam ettirebilmesi için gereken asgari düzeydeki nimetlerin sağlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Uluslararası bağlayıcılığı olan sözleşmeler ise, çocukların haklarının yasalarla güvence altına alınmasını teşvik etmektedir. Çocuğun yararı ilkesi, aile ve devletin sorumluluğu, yeteneklerin geliştirilmesi hakkı, yaşama hakkı ve sağlıklı olma hakkı da eşitlikçi, özgürlükçü ve faydacı kuramların ışığında değerlendirilmiştir. Beslenme hakları yaklaşımı ise beslenme haklarının tarihçesi, beslenme hakkı ve çocukların önceliği altbaşlıkları altında yine aynı kuramsal çerçeve içerisinde değerlendirilmiştir. Bu çalışma bir belgelik taraması olduğu için konuya felsefi, tarihsel ve siyasal açıdan yaklaşmıştır. Bu nedenle çalışmada somut sonuçlara yer verilmemiş, kuramlar ışığında çocuğa yönelik çağdaş sosyal politika yaklaşımları değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı çocuklara yönelik sosyal politika uygulamalarını gerçek yaşamdan örnekler vererek açıklamak değil, yazın alanında eksik olduğu düşünülen, uygulamaların felsefi altyapısını oluşturan yaklaşımları kuramsal bir çerçeveden değerlendirmektir.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyal politika, çocuk, kuramsal yaklaşımlar, eşitlikçilik, özgürlükçülük, sözleşmecilik.

## Abstract

### Contemporary Social Policy Approaches Towards Children

The main objective of this study is to reveal the modern theoretical social policy approaches towards children. Social policy is defined and thought as the process where measures are taken to minimise the existing inequalities within a society. Contemporary social policy approaches towards are put forward and evaluated within the theoretical framework (egalitarian, libertarian, contractarian and utilitarian). These approaches are as follows: Basic needs approach, child rights conventions, nutrition rights.

Basic needs approach concentrates on providing at least the minimum levels of goods and services to keep children alive. Contractarian approaches are trying to ensure that all children benefit from the same rights within the legal framework. The best interest of child, the responsibility of the family and the government, the right to enhance abilities and, the right to be healthy principles are also evaluated within the theoretical framework (egalitarian, libertarian, contractarian and utilitarian). Nutrition rights are also covered under these subtitles: history of nutrition rights, nutrition rights and the priority of children. As this study is a literature review, the subjects are discussed in a historical, philosophical and political context. Therefore there are no specific results in this paper. Hence, contemporary social policy approaches towards children are reviewed in a theoretical manner. The aim of this paper is not to discuss the real life practices but to thoroughly address the contemporary approaches to child social policy.

**Key Words:** Social policy, child, theoretical approaches, egalitarianism, libertarianism, contractarianism.

(\*) Bu çalışma, Onur Sunal'ın, Prof. Dr. A Gürhan Fişek danışmanlığında yürütülmüş olan doktora tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

(\*\*) Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Bankacılık Bölümü.

## GİRİŞ

Çocuğa yönelik sosyal politika uygulamalarının, Avrupa'da, 19.y.y.'da yaşam bulması, çocukluk fikrinin kavramsal olarak keşfedilmeye başlaması ile eşanlıdır. Aydınlanma, sanayi devrimi, kentleşme ve bunları yaratan düşünsel sürecin itici gücü olan J.J.Rousseau ve J.Locke, çocukluk fikrine çağdaş kuramsal bir kimlik de kazandırmışlardır. Aries (1962), DeMause (1976), Shorter (1976), bu gelişmelerin ışığında çocukların yetişkinlerden ayırt edilebildiklerini ve çocukların sistematik olarak kötü davranışlara maruz kalmalarının, bu konudaki aydınlanma sonucunda sona erdiğini savunmuşlardır. Gerçekte de, çocuklara yönelik ilk sosyal politika uygulamaları çiraklar konusunda İngiltere'de çıkarılan ilk yasal düzenlemelerle başlamıştır<sup>1</sup>.

Sosyal politika, sosyal adaleti sağlama süreci olarak düşünülebilir. Sosyal politikanın kavramsal olarak ortaya çıkması, Batı Toplumlari'nda yaşanan sosyal gelişmelerin bir yansıması olarak düşünülebilir. Gönüllü olarak kulluk eden insanların yaşadığı Batı Toplumlari'ndan, eşit haklara sahip olan insanların yaşadığı Batı Toplumlari'na giden tarihsel süreç, sosyal politika kavramını doğurmuştur. Var olan eşitsizlikleri en aza indirmek ve sosyal adaleti sağlamak gibi kavramlarla da açıklanabilecek olan sosyal politika uygulamalarının yaşam bulması, sosyal eşitsizliklerin tarihi ile de doğrudan ilişkilidir. Tarımsal üretim ile birlikte yerleşik yaşama geçildiğinden bu yana, insan toplulukları arasında sınıflara dayalı eşitsizlikler her zaman var olmuştur. Bu eşitsizlikçi ve köleci zihniyete dayalı toplumsal düzenden kapitalizme ve ardından sos-

yal adaletin örgütlü mücadelelerle birlikte siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan kurumsallaştığı daha çağdaş bir toplumsal düzene geçiş, dinde reform, aydınlanma, endüstrileşme ve bunların tetiklediği toplumsal değişimleri olabilir kılmıştır. Ne var ki, sosyal eşitsizlikler, farklı bir düzeyde varlığını sürdürmüştür.

Bu tarihsel süreç içerisinde, var olan eşitsizlikleri en aza indirmek ve sosyal adaleti sağlamak için önemli bazı kuramsal yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bunlardan en etkili olanlar; eşitlikçi, faydacı, sözleşmeci ve özgürlükçü kuramlardır. Bu nedenle çalışmada, sosyal adalet kavramı, faydacı, sözleşmeci, eşitlikçi ve özgürlükçü kuramsal yaklaşımların ışığında ele alınmıştır. Çocuklara yönelik çağdaş sosyal politika yaklaşımlarının kurumsallaşması, sosyal adalet ve sosyal politika kavramlarının, kuramsal gelişimine paralellik göstermektedir. Bu çalışmada, kuramsal ve tarihsel gelişmelerin ışığında, çocuklara yönelik çağdaş sosyal politika yaklaşımları değerlendirilecektir. Bunlar sırasıyla temel gereksinimler yaklaşımı, çocuk hakları bildireleri ve sözleşmeleri ve beslenme hakları yaklaşımıdır.

### 1.1. TEMEL GEREKSİNİMLER YAKLAŞIMI

Gereksinimler ve haklar arasında önemli bir bağ vardır. İnsanlara ve elbette çocuklara verilmiş olan ulusal/uluslararası hakların özünde de onların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmeleri için gerekli olan gereksinimlerinin karşılanması yatar.

Feshbach (1978:6), gereksinimlerin haklardan daha evrensel olduğunu ve bu nedenle de kavramsal olarak üzerinde kolayca uzlaşmaya varılabildiğini söyler. Yaygın olarak kabul edilen bir yaklaşım ortaya koyan Katchadourian (1985:219) da, gereksinim kavramının öznel ve evrensel olan yönleri bulunduğunu belirtir ve evrensel olarak kabul edilen gereksinimlerin genellikle insanların iyi-

1 1802 Çirak Sağlığı ve Ahlakı Yasası, gece çalışmasını yasaklamış ve pamuk imalathanelerinde ter döken çirakların çalışma saatlerini on iki ile sınırlamıştır. 1819'da çıkan Sir Robert Peel'in desteklediği bir başka yasa ise, pamuk imalathanelerinde, dokuz yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını yasaklamıştır (Cunningham 1995:138-140; MacLennan, 1993:146).

lik halleri ile ilgili olduğunu söyler. Katchadourian, insanların bazen neye gereksinimleri olduğunu farkında olduklarını ve çoğu zaman özellikle de çocuk iseler bunun farkında olmadıklarını söyler. Çocukların gereksinimlerinin karşılanması onların yüksek çıkarlarının korunmasıdır. Çocukların bu yüksek çıkarlarının korunmasının kaynağı ise onların sahip oldukları haklarıdır. Murray (1938), açlık, susuzluk gibi durumlardan ortaya çıkan temel gereksinimlerin doğuştan veya günlük dilde sıkça kullanılan deyimlerle tanrı vergisi olduğunu ve çevresel faktörlerin dışında içsel koşullar tarafından yönlendirildiğini ifade eder<sup>2</sup>. Genellikle bu temel gereksinimlerin karşılanması fiziksel açıdan doyumu sağlar. Ancak bunların dışında psikolojik olan gereksinimlerin de varlığı söz konusudur. Ne var ki daha çok davranışlarla ilgili olan ve ne kadar gereksinim duyulduğu konusunda nicel bir tanımlama ortaya konulamayan sevgi, ilgi ve okşanma gibi duygusal gereksinimler, kültürel etmenlerden oldukça çok etkilenir. Duygusal gereksinimleri ölçmek, bir soyut kavramlar bütünü olduğu için oldukça zordur. Daha da önemlisi, bu gereksinimlerin belirlenmesi bakımından bir uzlaşmaya varılsa bile ne şekilde karşılanacakları konusunda bir orta yol bulmak gerekmektedir (Cunningham ve Wakefield, 1975:596).

### 1.1.1. Gereksinimlerin Hiyerarşisi

Genellikle insanın yaşamını ve varlığını sürdürülebilirliği için zorunlu olarak kabul edilen fiziksel gereksinimlere göre diğer duygusal gereksinimle-

rin ikinci plana atıldığı görülmektedir. Her çocuğun sevilmenin ne demek olduğunu bilme ve hissetme hakkı olmalıdır. İnsanların sadece etten ve kemikten birer varlık olarak görülmeleri çoğu zaman onların mutlu birer insan olabilmeleri için gerekli olan diğer gereksinimlerini görmezden gelmeye neden olmaktadır. Mathes'e (1981) göre Maslow, gereksinimlerin bir hiyerarşi içerisinde hareket ettiğinden yola çıkarak, daha düşük seviyede yer alan bir gereksinimin giderilmeden, daha üst seviyede yer alan bir gereksinimin giderilemeyeceğini söylemektedir. Bu hiyerarşi içerisinde sevgi ve sevilme gereksinimi 4. sırada yer almaktadır. Burada bazı yazarlara (Moyet, 2003) göre Maslow, sevginin önemini ikinci plana atmak gibi bir tutum içerisinde olmaktan çok, kendini mutlu hissetmek için öncelikle temel fizyolojik gereksinimlerin karşılanması gerektiğini vurgulamaya çalışmaktadır.

Temel fizyolojik gereksinimleri kapsayan birincil gereksinimler, kişisel gelişim açısından önemli olan gereksinimler ve lüks gereksinimler arasında bir ayırım söz konusudur. Birincil gereksinimler sadece yemek ve içmekten ibaret değildir aynı zamanda doğadan ve dışsal tehlikelerden korunma da bu kavramsal çerçeveye dahil edilmelidir (Maslow, 1943). Gerçekten de insanoğlu için öncelikli olan gereksinimlerin başında 'korunma' gelmektedir. Toplumsal sözleşmeciler olarak bilinen J.J.Rousseau, J.Locke, T.Hobbes<sup>3</sup> gibi düşünürlere göre, insanlar doğa durumunda (doğa durumu, hukuk düzeninin olmadığı, herkesin sınırsız olarak istediği gibi davranma özgürlüğünün bulunduğu

2 Murray (1938) ile başlayan ve Maslow (1943) ile güçlenen temel gereksinimler yaklaşımı konusunda ayrıntılı bir değerlendirme için şu makalelere bakılabilir: Meehl, P.E., (1992), "Needs (Murray, 1938) and State-Variables (Skinner, 1938)", *Psychological Reports* 70(2), 407-50; Triplet, R.G., (1992), "Henry A. Murray The Making of a Psychologist?", *The American Psychologist* 47 (2), 299-307.

3 J. Locke, *Two Treatises of Government* (1679-80) eserinde, insanların güvenli olmayan bir ortamdan korunmaya çalışmasının, uygar toplumu yarattığını söylemiştir. Aynı şekilde T.Hobbes *Leviathan* (1651) eserinde, insanların korunmak konusundaki gereksiniminin, yaşamda kalabilmek konusunda duyduğu büyük korkunun bir yansıması olduğunu ortaya koymuştur.

durumdur) özgür ve eşit olmakla birlikte, güvenlikten uzaktır ve her zaman başkalarının saldırısına uğrayabilir. Bu durum nedeniyle insan, özgür olmasına rağmen, korkular ve sürekli tehlikelerle dolu doğa durumundan kurtulmak ister. İnsanların yaşamlarını garanti altına alma gereksinimleri, onların sosyal bir sözleşme veya uzlaşmaya dayalı bir uygarlık kurmak konusundaki en önemli güdüleme olmuştur (McClelland, 1996; Russell, 1999). İnsanın kendini gerçekleştirme, kendini daha iyi ifade etmesi ve buna bağlı olarak daha mutlu yaşaması bakımından önemlidir. Her ne kadar doğrudan sağladığı faydaları ölçmek mümkün olmasa da, insanın kendini daha iyi hissetmesi için önemli olan, kişisel gelişimi konusundaki gereksinimlerinin tatmin edilmesidir. İnsanın kendini gerçekleştirme, sağlıklı yaşaması, gelişmesi ve olgunlaşması açısından son derece önemlidir.

Lüks olarak kabul edilebilecek, insanlara doğrudan bir fayda sağlamayan, sadece küçük bir azınlığın kendini diğer sıradan insanlardan farklı hissetmesine yarayan gereksinimler, belki de tanımı gereği yaşamın devamlılığı için zorunlu olmadığından, bir gereksinim olarak bile görülmesi yanlış olabilir. Özellikle günümüzde, zengin ülkelerde yaşayan mutlu bir azınlığın, arta kalan çoğunluk temel yaşamsal gereksinimlerini bile karşılayamazken, dünyanın kaynaklarının önemli bir kısmını lüks bir yaşam için tüketiyor olması asla meşrulaştırılmamalıdır.

### 1.1.2. Temel Gereksinimlere Faydacı Bir Bakış

Burada, çocukların temel gereksinimleri konusunda, Maslow (1943) ve UNICEF'in (1987) görüşlerinde de, daha önce kuramsal olarak incelediğimiz faydacı yaklaşımların önemli bazı izlerini rastlamak mümkündür. Temel gereksinimlerin

karşılanması, hayatta kalmak<sup>4</sup> açısından ilk adım olarak görülebilir. Ancak var olan eşitsizliklerin görülmesi ve giderilmesi bakımından ortaya somut bir görüş koymamaktadır. Faydacı kuramların öncüleri, toplumun sosyal ve iktisadi açıdan iyilik hali olarak da tanımlanabilecek sosyal refah düzeyinin, en alt basamaklarında olanlar için düşünülmüş bir ayrıcalığın söz konusu olmadığını belirtmişlerdir (Riley, 1998:45; Shenton, 2007:36). Eşitsizliklerin önemli olarak görülmediği faydacı yaklaşımlar için, bu nedenle, temel gereksinimlerini karşılayamayan insanlara yönelik yapılacak bir şey yoktur. Bu noktadan yola çıkıldığı zaman, çocuklar için de durum değişmemektedir. Temel gereksinimlerin karşılanması önemli olabilir ancak, sosyal adaleti sağlamak konusunda bunu yeterli olarak görmemek gerekmektedir. Bu nedenle, çoğu zaman temel gereksinimler yaklaşımı, sosyal politika uygulamalarının, sadece yaşamda kalabilmek için asgari koşulların sağlanması çerçevesinde biçimlenmesine neden olmaktadır.

UNICEF (1987), Maslow'dan etkilenerek çocukların gereksinimleri konusunda yatay bir öncelik sırası veya hiyerarşi belirlenmesi gerektiğini söyler. Burada öncelik sırası, gereksinimlerin karşılanması konusundaki öncelik göz önüne alın-

4 Hayatta kalmak, sözleşmecî kuramlarda bir hak olarak büyük bir önceliğe sahiptir. Çağdaş sosyal adalet kuramlarından birini ortaya koyan J. Rawls (1971) da 'A Theory of Justice' çalışmasında kişilerin bazı sosyal haklarından şartlar ne olursa olsun alıkonulamayacağını belirtir. Kişilerin bu özgürlükleri yaşamsal bir nitelik taşımaktadır. Çocuklar, gereksinimlerini gidermek konusunda edilgendirler. Bu gereksinimlerinin karşılanması konusunda yaşanan sıkıntılar, herşeyden önce bir hak ihlali olarak görülebilir. Çünkü yetişkinler aldıkları kararlar sonucunda refah basamaklarının en altında veya en üstünde yer alabilirler. Ancak çocukların içinde bulunduğu durumu böyle bir tercihin sonucu olarak görmek, eşitlikçi kuramlar açısından da tartışma konusudur. Söz konusu olan çocuklar olduğunda, yetişkinler tarafından yetişkinlerin refahı için kurgulanmış olan kuramların da yeterliliği bu durumda olduğu gibi çelişkili bir durum yaratabilmektedir.

rak belirlenir. Yaşamın devamlılığı için zorunlu olan gereksinimler, oluşturulan yatay tayfın (yelpaze) en solunda yer almaktadır. Bunlar; hava, su, yiyecek, bedensel ve ruhsal güvenlidir. Daha sonra yaşamı koruma odaklı gereksinimler gelmektedir. Bunlar; sığınma, güvenlik, hijyen ve sağlığı koruma kaygısıdır. Ardından yaşamı zenginleştiren gereksinimler gelir. Bunlar; eğitim, ahlaki değerler, estetik, kendine saygı, kimlik, ait olma ve eşlik edilmedir. Yaşama renk katan gereksinimler; müzik, oyuncaklar, resimler ve öykülerdir. Yaşamı kaldıran gereksinimler ise; doğuştan gelen kabiliyetlerin geliştirilmesi ve örgün eğitimle birlikte meslek edindirici eğitim almaktır. Burada en önemli konu, isteklerin nerede devreye gireceği ya da bu yatay tayfta gereksinimlerin nerede isteklere dönüşeceği. Dünya sağlık örgütü, çocuğun en öncelikli gereksiniminin, kendine yetecek kadar yiyecek olduğunu söylemiştir. Eğer bir çocuk yetersiz beslenme sonucu ölürse, onun doğumunu güvenli hale getirme, onu hastalıklara karşı koruma çabaları ya da kazalardan sakınmanın hiçbir anlamı yoktur. Bir şeyler öğrenebilmek için fazlasıyla aç olan bir çocuğa, eğitim vermenin de yine aynı mantıkla hiçbir değeri yoktur.

Genelde, bu temel gereksinimlerin üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Temel gereksinimleri merkeze koyan yaklaşımların, UNICEF olmak üzere birçok uluslararası politika oluşturucu ve uygulayıcı tarafından benimsendiğini görüyoruz. Ne var ki, bu yaklaşım sosyal politika uygulamalarının tek bir alanda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu alan, sadece çocukların yaşamda kalmasını sağlayabilmek için gerekli önlemlerin alınmasından daha fazlasını sunmamaktadır. Sosyal adaleti sağlamak, sosyal politikanın öncelikli amaçlarından biri olmalıdır. Burada eşitlikçi yaklaşımlar (Dworkin, 1981a, 1981b; Cohen, 1989) bu bakımdan önem kazanmaktadır.

### 1.1.3. Temel Gereksinimlere Eşitlikçi Bir Bakış

Dworkin (1981a;1981b), kaynakların eşit dağıtımını sosyal adalet kuramının temelini koymuştur. Eşitlikçi bir dağıtımın ardından bazı bireylerin tatmin olmamasının yaratacağı olumsuz durum, adil olmayabileceğinden, değiş-tokuş yöntemiyle giderilebilir. Ancak, bu süreç bir fiyatlandırma mekanizmasını devreye sokacağı için geline son noktada, şanssız olanlardan şanslı olanlara bir kaynak aktarımı yapılması gerekmektedir. Çünkü değiş-tokuş edilen kaynakların fiyatlanması piyasada oluşan arz-talep dengesine göre yapılacaktır. Bu nedenle, bazıları için bu alışı-veriş daha pahalıya mal olacak ve bir grup şanssızlıkla karşılaşacaktır. Cohen (1989), bu durumu, içinde bulunduğu refahı hak edenlerden adaletsiz bir kaynak aktarımı olarak dile getirmiş ve bireylerin sadece tercihleri veya iradelerinin dışında yaşadıkları tahsizliklerden ötürü desteklenmesinin sosyal adaleti sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca pek çok yazar (Anderson, 1999; Arneson, 2005; Pojman ve Westmoreland, 1997) da Cohen'in fırsat eşitliğine dayanan bu yaklaşımını desteklemektedir. Temel gereksinimlerin karşılanması konusunda bir eşitlik sağlanmış olsa bile, çocukların içinde yaşadığı durum farklı olabilir. Savaş içinde aynı gereksinimleri giderilen bir çocukla, barış içinde aynı gereksinimleri giderilen iki farklı çocuğun, birbiriyle eşit olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Dworkin (1981a:185), eşitlik ilkesini, esrarengiz bir siyasal ideal olarak tanımlamıştır. Temel gereksinimler konusundaki yaklaşımlarda, bir öncelik sırasının varlığı söz konusudur. Bireylerin sahip oldukları yetenekler, hedeflerine ulaşabilmek konusunda fırsatlara çevrilmelidir. Bireyler, fırsat eşitliği sayesinde sosyal adaletin sağlandığı bir toplumda

yaşayabilirler<sup>5</sup>. Kişilerin iradelerinin dışında kalan sebeplerden ötürü yeteneklerini geliştirememeleri, bir fırsat eşitsizliği doğuruyorsa, devreye devlet girmelidir.

Bu görüşlerin ışığında, çocukların temel gereksinimlerini karşılayamıyor olmaları, kendi iradeleriyle aldıkları kararların bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor olamaz. Çünkü çocuklar, içinde buldukları durumdan kendi aldıkları kararlar nedeniyle sorumlu tutulmamalıdır. Ancak bu konuda aileler ya da temelinde ailelerinin de içinde bulunduğu bu eşitsiz durumdan ötürü, toplum sorumlu tutulabilir. Dworkin'in (1981a; 1981b) bu konudaki eşitlikçi yaklaşımı, çocuklar söz konusu olduğunda çok daha anlamlı bir hale gelmektedir. Çünkü esas olan kaynakların başlangıçta eşit dağıtılmasıdır. Bu, çocukların refahı için son derece önemlidir. Bu bakımlardan hedef, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanması değil bir toplumdaki bütün kaynakların çocuklara eşit dağıtılması olmalıdır. Maslow'un (1943) yaşamı zenginleştiren gereksinim olarak tanımladığı yeteneklerin geliştirilmesi, ancak bütün kaynakların çocuklara eşit olarak, koşulsuz dağıtıldığı bir ortamda mümkün olabilir. Bunun için de öncelikle, fırsat eşitliği ilkesi yaşama geçirilmelidir. Ancak bütün bu koşullar sağlandıktan sonra, iradeleri dışında refah basamaklarının en altında yer alan kişilere kaynak aktarılmasının, sosyal politika açısından bir anlamı olacaktır.

#### 1.1.4. Temel Gereksinimlere Özgürlükçü Bir Bakış

Eşitlikçi bakış açısına ve temel gereksinimler yaklaşımına karşı, özgürlükçü akımların ortaya

5 A.Sen, A.G.Cohen, R.Dworkin ve R.Arneseon gibi eşitlikçi kuramcılar, 20.y.y.'in son çeyreğinden bu yana, toplumsal kaynakları dağılımını eşitliğini değerlendirmek konusunda ortaya somut göstergeler koymaya çalışmaktadırlar (fırsat eşitliği, şans eşitliği, refah için fırsat eşitliği, yeteneklerin geliştirilmesi konusunda eşitlik vb.).

koyduğu görüş, oldukça farklıdır. Nozick (2001), devletin toplumda etkinliğinin sadece mahkemeler, ulusal güvenlik ve polis koruma hizmetleriyle sınırlı kalmasından yanadır. Sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık gibi hizmetler, dini kuruluşlar, yardım kuruluşları, vakıflar ve enstitüler tarafından karşılanmalıdır. Nozick'in görüşleri temel alındığında, temel gereksinimlerini bile karşılayamayacak insanlara, toplum eliyle kaynakların yeniden paylaşılması, bireysel özgürlüklerin ihlali olarak kabul edilebilir. Özgürlükçü bakış açısına göre, Batı Toplumları'nın bugün içinde bulunduğu refahın kaynağı, toplumların yarattığı totaliter tehlikeden kurtulmuş bireylerin, özgür bir ortamda, üretkenliklerinde yaşanan artıştır (Langan, 1977; Lauchli, 1994).

Çocuğa yönelik sosyal politikaların merkezine sadece, çocukların temel fiziksel gereksinimlerinin karşılanması ilkesinin konması, yukarıda anlatılan nedenlerden ötürü konunun kapsamını, uygulama ve düşünsel alanını sınırlandırmaktadır. Sosyal adaleti sağlamak konusunda yapılan bütün uygulamaların özünde, insanlara kendilerini gerçekleştirebilecekleri ve insan onuruna uygun bir yaşam sürdürebilecekleri bir ortam oluşturma hedefi vardır. Siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan var olan eşitsizlikleri gidermek, sosyal adaleti sağlamak için gerekli önkoşuldur. Ancak duygusal açıdan var olan gereksinimlerin karşılanması açısından, adaleti sağlayıcı bir sosyal politika uygulamasının yaşama geçirilmesi kuşkusuz kolay değildir. Ancak şu da göz önünde bulundurulmalıdır ki, huzur ve mutluluk içinde yaşayabilmenin ön koşulu olan bu temel fiziksel gereksinimler giderilmeden, sosyal açıdan sağlıklı bir toplum oluşturmak oldukça zor olabilir. İnsanların birbirlerine nefret duyguları ile değil de sevgi ve kardeşlik duyguları ile yaklaşabilmelerinin tek yolu vardır: herkesin, adil bir toplumda eşitlik esasına dayanan bir sosyal düzen içinde yaşayıyor olduğuna inanması.

## 1.2. ÇOCUK HAKLARI BİLDİRGELERİ ve SÖZLEŞMELERİ

Bağlayıcılığı olan sözleşmeler yoluyla adaleti sağlamanın kökenleri, daha J.J. Rousseau, T. Hobbes ve J. Locke gibi düşünürlere dayanmaktadır. Onların kuramsal olarak ortaya koyduğu ve toplumsal uzlaşmanın temelini oluşturan sözleşmeler, çağdaş toplumlar için yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Hakların, bir sözleşmeye bağlı olarak tanınması da zamanla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Çocuk haklarının bir sözleşmeye bağlı olarak tanınması da benzer bir süreci takip etmiştir. Bu noktadan hareketle, çocuk hakları konusu günümüze kadar uluslararası alanda farklı tarihlerde gündeme gelmiş ve 20.y.y. içinde kurumsal ve kuramsal açıdan önemli bir gelişme göstermiştir.

1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi'nin temelini oluşturmuştur. Bildirge 10 tane ilkeyi, çocuk haklarına uluslararası hukuki bir nitelik kazandıracak şekilde alt alta saymış ancak, bu ilkelerin ne şekilde uygulanacağı konusuna bir açıklık getirmemiştir. Aynı süreç içerisinde, 1948 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de oybirliğiyle kabul edilmiştir. Daha sonra, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Tüzüğü ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Tüzüğü de çocuk hakları konusuna değinmiş ve bu tüzükler 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 1979, Dünya Çocuk Yılı olarak kabul edilmiştir. İnsan Hakları Komisyonu'nun 10 yıllık yoğun bir çabasıyla sonra, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 20 Kasım 1989 günü, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi büyük bir uzlaşmayla kabul etmiştir. Aynı sözleşme, 2 Eylül 1990 tarihinde, 20. ülke tarafından onaylanmasının ardından yürürlüğe girmiştir. Daha önce

uluslararası bildirgelerde yer alan çocuk haklarına dair tamamlanmamış ve ucu açık olan ilkeleri bir araya getirerek onları ören ve tamamlayan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin maddeleri, sosyal, kültürel, siyasal, medeni ve ekonomik etkinliklere katılım hakkı gibi çağdaş hakların da, uluslararası yasal bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Birleşmiş Milletlere üye olan ülkelerin tamamına yakını, bu sözleşmeyi onaylamış ve birçoğu da Sözleşme'de yer alan ilkeleri temel alarak, ülkelerinde yaşayan çocukların durumlarını iyileştirmek için yeni yasal düzenlemeler getirmişlerdir (Freeman, 2000; UNICEF, 1987).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, bunu onaylayan bütün ülkeleri yasal açıdan bağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Sözleşme'nin maddeleri, devletlerin farklı durumlar altında ne şekilde davranmaları gerektiğini tanımlamıştır. Bu sözleşmeyle yasal olarak bağlanmayı kabul eden Ulusal hükümetler, sözleşmenin hükümlerinin uygulanması konusunda birinci derecede sorumludurlar. Sözleşme hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanmasının denetlenmesi konusunda, Sözleşme'nin 43. maddesi, Çocuk Hakları Komitesi'nin kurulmasını öngörmüştür. Aynı şekilde 44. madde gereği sözleşmeye taraf olan devletler, ülkelerinde yaşayan çocuk nüfusun içinde bulunduğu durumu, belirlenen ilkeler doğrultusunda rapor etmekle yükümlüdürler. 29-30 Eylül 1990 tarihinde, 71 ülkenin devlet başkanı ve 88 ülkenin bakanı, Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Dünya Çocuk Zirvesi'ne (DÇS) katılmıştır. Bu zirvenin amacı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi imzalayan ülke sayısını arttırmaktır. Zirve, bir Bildirge'nin ve Eylem Planı'nın açıklanmasından sonra sona ermiştir (UNCHR, 2007).

Bu sözleşmenin üzerinde durulması gereken çok önemli maddeleri vardır. Bunlardan birkaçının üzerinde ayrıntılı olarak duracağız. Bunlar çocukların öncelikle yaşamda kalmalarını doğrudan ilgi-

lendiren ve sözleşmenin esasını teşkil eden; 1, 2, 3, 4, 5, 6 ve 24 numaralı maddelerdir. Bu maddeler, çocuğun tanımı, çocuğun yararı ilkesi, aile ve devletin sorumluluğu, yeteneklerin geliştirilmesi hakkı, sağlık hakkı ve yaşama hakkı ile ilgilidir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin önsözünde, çocukların incinebilir ve kırılgan olmaları nedeniyle, özel bir korumaya gereksinimlerinin olduğu belirtilmiştir. Çocuk haklarının yaşama geçirilmesi konusunda ailelerin sorumluluğu, çocuğun yaşadığı çevreye ait olan kültürel değerlerin önemi ve uluslararası işbirliği, önsöz kısmında üzerinde durulmuş olan ilkelerdir.

### 1.2.1. Sözleşmeye Göre Çocuğun Tanımı

Çocuğun tanımının yapıldığı 1.madde'ye bazı delegeler karşı çıkmıştır. Buna göre, bazı ulusal yasalar göz önüne alındığında 18 yaşın, çocuk kabul edilmek için biraz ileri bir yaş olduğunu ve bu nedenle tanımdaki yaş sınırının düşürülmesi gerektiğini savunanlar olmuştur. 1979 yılı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda (BMGK), Çocuk Yılı olarak kabul edildiğinde, 15 yaş, çocuk olarak kabul edilmek konusunda bir sınır olarak kullanılmıştı. Ayrıca birçok ülkede zorunlu eğitimin 14 yaşında bitiyor olması ve yine pek çok ülkede kızların yasal evlenme yaşının 14 olması nedeniyle bazı delegeler, çocuğun tanımı yapılırken 0-15 yaş aralığının kullanılması gerektiğini dile getirmişlerdir<sup>6</sup>. Ancak özellikle gelişmiş ülkelerden katılan delegeler, çocuk tanımı konusunda yaş sınırının mümkün oldu-

ğunca yüksek tutulmasını ve 18 yaşın bu nedenle iyi bir sınır olacağını dile getirmişlerdir. Bu yolla, çocuk haklarının koruyucu şemsiyesinden faydalanan ve son derece hassas konularda yasal bir güvenceye sahip olan çocuk sayısının, artacağı ifade edilmiştir (Detrick, Doet ve Cantwell, 1992:107; UNICEF, 1989:1-2; UNHCR, 2007:301-312)

Sözleşmenin birinci maddesinde, reşit olma kavramı sözleşmeye girmiştir. Bunun nedeni bazı ülkelerde reşit olma yaşının daha erken, bazı ülkelerde daha geç olmasıdır (UNCHR, 1980, E/CN.4/L.1542). Gerçekte reşit olmak, yasal açıdan davranışlarının sorumluluğunu tek başına almak ve doğrudan ana-baba velayetinden çıkmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla aldığı kararlar ve davranışları açısından ceza ehliyeti olan herkes, çocukluktan çıkmış olarak kabul edilir. Burada ilk maddenin yaptığı tanım gereği, çocukların bağımlılıkları ilkesi söz konusudur. Öncelikle bu bağımlılık aileye ve devletedir. Eşitlikçi sosyal politika kuramlarında, bireylerin iradeleri dışında karşılaştıkları durumlardan ötürü yaşadıkları refah kayıplarının, toplum tarafından yeniden dağıtım mekanizmaları ile karşılanabileceği üzerinde durulmuştur (Arneson, 1997; Cohen, 1989; 2005; Dworkin, 1981a; 1981b). Bu ilkedan hareketle, çocukların kendi iradeleri ile kendi refahlarını belirleyecek kararlar alamadıklarını düşünürsek, Sözleşme'nin ilk maddesi uygulama açısından önemli bir açıklık getirmektedir. Bu ilkedan hareketle, çocuk, içinde bulunduğu durumdan ötürü sorumlu tutulmamalıdır. Ailelerinin içinde bulunduğu durumdan da bağımsız olarak, bütün çocuklara toplumsal kaynakların tamamı eşit olarak paylaşılmalıdır<sup>7</sup>.

6 Çocuk konusunda herkesin üzerinde anlaşığı bir tanım olmadığı, bu çalışmanın 'Çocuk ve Toplum' bölümünde ayrıntıları ile incelemiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme evrensel bir nitelik taşıdığı ve hukuki açıdan devletleri bağlayıcı olduğu için, bir yaş sınırlaması getirilerek norm birliği sağlanmıştır. Çocukluk fikrinin doğuşu ile ilgili yaşanan süreç, toplumlarda çocukların yetişkinlerden farklı olduklarının anlaşılmasını sağlamıştır. Aries (1962), bu bilincin ortaya çıkmasını aynı zamanda çocuklara yönelik sistematik kötü davranışların da son bulmaya başlaması ile ilişkilendirmiştir.

7 Eşitlikçi kuramların tersine, Nozick'in (2001) ortaya koyduğu gibi özgürlükçü yaklaşımlar, toplumlara ve devletlere bu konuda görevler yüklemeyiz. Bu noktadan hareketle, özgürlükçü kuramlara göre, devletlerin, çocukların refahını sağlamak konusunda hiçbir sorumlulukları yoktur (Lauchli, 1994; Vallentyne ve Steiner, 2001).



Çocuk hakları çerçevesinde çocuğun tanımının yapılması, bir karşılıklı uzlaşma ve anlaşma süreci olarak değerlendirilmelidir. Ancak, bu sürece çocukların hiçbir şekilde katılamamış olması, eleştirilmesi gereken bir durumdur. Çocukları korumak, onlara bakmak ve onların haklarını korumak bakımından birinci derecede sorumlu olan yetişkinler ve bu hakların yaşama geçirilmesini sağlamakla yetkilendirilmiş olan devletler, çocuklar adına Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi kabul etmişlerdir.

### **1.2.2. Çocuğun Yararı İlkesi, Aile ve Devletin Sorumluluğu**

Sözleşmenin üçüncü maddesi, çocuğun en yüksek çıkarlarının korunmasını, aile ve devletin bu konudaki sorumluluğunu düzenlemektedir. Sözleşmenin temelini oluşturan maddelerden biri de üçüncü maddedir. Buna göre “çocuğun yararı” ilkesi çocukları ilgilendiren bütün durumlarda ve uygulamalarda esas alınmalıdır. Devlet, çocuklarından sorumlu olan ana-babaların veya diğer kişilerin bu velayet hakkından doğan yükümlülüklerini yerine getirememeleri durumunda, çocuklara anlaşma hükümlerinden doğan yeterli ilgiyi, korumayı ve bakımı vermek zorundadır. Burada akla ilk olarak, çocuğun menfaatlerinin her durumda değişebileceği gelmektedir.

Çocukların en yüce çıkarlarının korunması ilkesi, bir şemsiye kavram olarak düşünülebilir. Bu ilke, kendi haklarında karar vermek konusunda bağımlı olan kişiler için, bir süreci tanımlamaktadır (Kopelman, 2007:378-9). Bir başkasının adına karar veriyor olmak, kişilerin ve devletlerin sırtına önemli bir sorumluluk da yüklemektedir. Çünkü alınan kararların sonucunda, kişiler başkaları tarafından kendi adlarına alınmış kararlardan dolayı doğrudan etkilenmektedirler. Bu nedenle, karar vericiler ellerindeki bütün bilgiyi kullanmalı ve herkesçe kabul edilen ahlaki normlar içerisinde kalarak, aldıkları

kararları uygulamalıdır. Eşitlikçi kuramların kendi içinde önemli bir tartışma konusu, kararların irade dışı olup olmaması durumudur. Anderson'a (1999) göre, kişilerin kendi tercihlerinin sonucu olarak karşılaştıkları durumların yeniden bir dağıtım politikası ile değiştirilmesi, içinde bulunduğu durumu hak edenlerden diğerlerine adil olmayan bir kaynak aktarımıdır. Ancak söz konusu çocuklar olduğunda, devreye bağımlılık ve çocukların en yüce çıkarlarının korunması ilkesi girmektedir.

Bu nedenle, Dworkin'in (1981b), şans eşitliği ilkesi ve Cohen'in (1989) refah için fırsat eşitliği ilkesi daha da önemli bir hale gelmektedir. Çünkü piyasa mekanizması içerisinde fiyatlandırma, arz-talep dengesi nedeniyle refah kayıplarına neden olabilmektedir. Bu durumda da, bireyler arasında bir ayırım yapılmaksızın, piyasa mekanizması nedeniyle mağdur olanlara doğrudan bir kaynak aktarımı yapılmalıdır (Dworkin, 1981b:293). Faydacı liberal geleneğe göre ise kişiler, içinde buldukları duruma kendi tercihleri sonucunda ulaşırlar. Bu nedenle, refahı çok daha düşük olanlar için acımak dışında yapılacak hiçbir şey yoktur (Habibi, 1998:95-98; Sen, 1999:60-69). Ancak çocuk olmak, özellikle faydacı kuramların yaklaşımlarını bir bakıma çürütmektedir. Çünkü kendi aldıkları kararlar sonucunda değil, tamamen toplumun verdiği kararların sonucunda refah basamaklarının hangisinin üzerinde durdukları belirlenmektedir. Bu nedenle Rawls'ın (1971) görüşü de burada önem kazanmaktadır. Çünkü insanlar piyasa mekanizmasının işlediği bir toplumda, gelecekteki halini önceden bilemeyebilirler. Bu nedenle çocukların içinde bulunduğu durumun sorumluları olarak yetişkinler ve toplum görülebilir. Refah basamaklarının dibinde yer alanların durumunu iyileştirmeyi hedef alan sosyal politika uygulamaları, en çok gereksinim sahibi olanların refahını yükselteceğinden, durumu en iyi olanların aleyhine eşitsizlikçi

sayılabilecek bir yeniden bölüşüm, baştan merdivenin hangi basamağında yer alacağını bilmeyen herkes tarafından kabul görecektir. Bu bir bakıma sosyal politika uygulamalarının da sosyal açıdan meşruluğunun en önemli kanıtıdır (Chan, 2005; Kelly ve Rawls, 2001:15-18; Langan, 1977; Sen, 1999:77-8) .

Burada unutulmaması gereken bir başka nokta ise, çocukların en yüce çıkarlarının korunmasının sadece ailelerine bırakılamayacağıdır. Gerektiği zaman eğer aileler, çocuklarının en yüce çıkarlarını koruyamıyorsa, devletin müdahale etmesi gerekmektedir. Bütün toplumsal sözleşmelerin özünde, bu ilke vardır. Bireyler kendi haklarını başkalarından koruma yetkisi ve sorumluluğunu, kişiler üstü bir kurum olan devlete aktarırlar.

Üçüncü maddeyle birlikte, çocukların ailelerinin de çocukların yetiştirilmesi konusunda bazı özel haklara sahip olmaları gerektiği, gündeme gelmiştir. Çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ilkesine ve evrensel olarak çocuklara tanınan haklara ilişkin ilkelere uyulduktan sonra, aileler gelenekleri doğrultusunda çocuklarını yönlendirebilirler. Bu da beşinci maddenin içeriğini oluşturur.

Sözleşmenin dördüncü maddesi, hükümlerin uygulanması ya da devletin sorumluluğu ile ilgilidir. ÇHDS, devletlerin çocuğa yönelik sosyal politikalarını yönlendiren ve hükümleri uluslararası bağlayıcılığı olan, en etkili yol gösterici olma durumundadır. Biliyoruz ki çoğu zaman, yazılı olsalar bile yasalar, eğer yaptırım gücü yoksa, fazla etkili olamamaktadır. Bu sözleşmeyi kabul etmekle ülkeler, kendilerini önemli bir yükümlülük altına sokmaktadırlar. Ne var ki, sözleşme hükümlerinin uygulanması, devletlerin bu konuda göstereceği hassasiyetle doğrudan alakalıdır.

### 1.2.3. Yeteneklerin Geliştirilmesi Hakkı

Yeteneklerin geliştirilmesi son derece önemli olduğu için, sözleşmenin 5., 14., 28. ve 29. maddelerinde bu konu geçmektedir. Yeteneklerin geliştirilmesi ilkesi, temel gereksinimler yaklaşımının da hedeflerinin içinde yer almaktadır. Temel gereksinimler konusundaki yaklaşımların özünde bir öncelik sırası söz konusudur. Yeteneklerin geliştirilmesi, yaşamı zenginleştiren gereksinimlerin bir parçasıdır. Bu ilkenin çocuğa yönelik sosyal politika yaklaşımları açısından önemi, ÇHDS'nin öncelikli maddelerinden biri olarak kabul edilmiş olmasında kolayca görülebilir.

Bu ilkenin sosyal adaleti sağlamak konusunda oluşturulan eşitlikçi kuramlar açısından ne anlama geldiği şöyle özetlenebilir: Cohen'e (1989) göre, bireylerin sahip oldukları yetenekler, hedeflerine ulaşabilmek konusunda fırsatlara çevrilmelidir. Bireyler, fırsat eşitliği sayesinde sosyal adaletin sağlandığı bir toplumda yaşayabilirler. Kişilerin iradelerinin dışında kalan nedenlerden ötürü yeteneklerini geliştirememeleri, bir fırsat eşitsizliği doğuruyorsa, devreye devlet girmelidir. Kaynakların sadece eşit olarak dağıtılmasının üzerinde yoğunlaşmak, insani kalkınma konusunu göz ardı etmektedir. Kişilerin, yeteneklerini geliştirerek kendilerinin refahını arttıracak fırsatları değerlendirmeyi öğrenmesi, Sen (1980:217-219) için daha önemlidir. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse: Bir birey doğuştan sahip olduğu yeteneklerini eğitilmediği için geliştiremeyebilir. Bu, kişinin açıkça kendi iradesi dışında gerçekleşen bir durumdur. Çünkü her insan yeteneklerinin farkına vararak bunu geliştirmek ve kendini gerçekleştirmek ister. Böyle bir durumda irade dışılık söz konusudur ve bu nedenle fırsat eşitliğini yaratmak konusunda devreye devlet girmelidir. Ancak kişi, fırsat eşitliği ilkesi çerçevesinde, kendisine sağlanmış olan hizmetlerden bilinçli olarak kendi iradesiyle yararlanmamışsa, bu durumda yapılacak bir şey bulunmamaktadır.

Diğer taraftan, çocukların yeteneklerini geliştirmeleriyle ilgili fırsatlardan yoksun olmaları, onların çocuk yaşta çalışma hayatının içine girmelerine ve ömür boyu vasıfsız kalmalarına da neden olmaktadır. Fişek'e (1992) göre, çocukların erken yaşta çalışma hayatına katılmaları, ekonomik içeriğin ön plana çıkmasıyla, kendi yeteneklerini en üst düzeyde geliştirmelerini olanaksız hale getirmektedir.

#### 1.2.4. Yaşama Hakkı

Sözleşmenin aynı zamanda en temel insan hakkı olan altıncı maddesi, yaşama hakkı ile ilgilidir. Fişek'e (1996) göre, çocukların en temel haklarından ikisi yaşama ve gelecek kaygısından kurtulma hakkıdır. Kuşkusuz, bu konu gündeme geldiğinde, akla bazı önemli kavramlar gelmektedir. Yaşamak, bir insan için en önemli haktır. Bunun için, doğumdan sonra gerekli sağlık önlemleri alınmalı ve çocuğun gelişimi için yeterli olacak beslenme imkanları sağlanmalıdır. Ancak bu ilke tek başına, sadece çocuğun fiziksel varlığını koruma altına almaktadır. Bununla birlikte, yeteneklerini geliştirebilmesi ve beden ve ruh sağlığı yerinde bir birey olarak toplumda yerini alabilmesi de son derece önemlidir. Burada UNICEF'in her yıl yayınladığı –Dünya Çocuklarının Durumu– adlı kitapta yer alan küresel veriler, altıncı maddenin yaşama geçirilmesinde son serece önemli olmuştur<sup>8</sup>.

8 Bu rapora göre, 1987 yılında 14 milyon çocuk ölmüştür: yaklaşık 5 milyonu ishal kaynaklı hastalıklar nedeniyle, 1,9 milyonu kızamık nedeniyle, 0,8 milyonu tetanoz nedeniyle, 2,9 milyonu akciğer enfeksiyonları nedeniyle ve 1 milyonu da sıtma nedeniyle ölmüştür. Sadece 3 milyon çocuğun son derece basit ve ucuz yollarla kurtarılabilmesi için ishalin neden olduğu su kaybı nedeniyle öldüğü düşünüldüğünde, yaşama hakkına verilen değerin ne ölçüde önemli olduğu gözler önüne serilmektedir. UNICEF'in Temel Gereksinimler Yaklaşımı birçok sefer bazı eleştirilerin odak noktası olmuştur. Bu nedenle Birleşmiş Milletler içine eğitim ve gelir dağılımı gibi birçok farklı parametrenin girdiği 'İnsani Kalkınma' yaklaşımını gündeme getirmiş ve daha sonra da her yıl 'İnsani Kalkınma Endeksi' adı altında bir çalışma yayınlayarak ülkeleri birbiriyle karşılaştırmaya başlamıştır.

Rawls (1971)<sup>9</sup>, özgürlüklerin önceliğini, sosyal adalet kuramının önemli taşlarından birisi olarak sunmuştur. Yaşama hakkı, bu özgürlüklerin en önemli olanlarından birisidir. Doğuştan kazanılan haklar konusunda bütün bireyler, mutlak anlamda eşit olmalıdır. Yaşama özgürlüğü de doğuştan kazanılan ve koşullar neyi gerektirirse gerektirsin asla vazgeçilemeyecek haklar bütünüdür en önemli parçasıdır. Yaşama hakkı, temel gereksinimler yaklaşımının da bir parçasıdır (Sen, 1999; Taylor, 2003). UNICEF'in (1987) Temel Gereksinimler Yaklaşımı, her ne kadar kavramsal açıdan darlığı nedeniyle (yaşamaya devam edebilmek için gerekli olan beslenme ve sağlık gereksinimleri gibi) eleştirilse de, burada gözden kaçırılmaması gereken bazı önemli noktalar vardır. Öncelikle hastalığı nedeniyle sağlıksız olan, yeterli beslenemediği için çelimsiz olan bir çocuktan, en iyi eğitim imkanları tanınsa bile, gözünü açamayacak kadar halsizken anlatılanları öğrenmesi beklenemez. Bilgilerin insan zihnine işlenerek depolanabilmesi için bazı fizyolojik yeterliliklerin sağlanması gerekmektedir. Bakıldığı zaman eğitime katılım oranının en yüksek olduğu ülkeler, çocuk ölüm oranlarının en düşük olduğu ve doğumda yaşam beklentilerinin en yüksek olduğu ülkelerdir<sup>10</sup>.

9 Rawls, önemli ölçüde I. Kant'tan etkilenerek geliştirdiği sosyal adalet kuramında özgürlüklere büyük bir öncelik verir. Kant, insanların huzur ve mutluluk içerisinde yaşayabilmelerini eşitlik ve özgürlük ilkelerine bağlar. Hobbes, insanları yönlendiren en güçlü güdünün yaşamda kalma korkusu olduğunu ve en temel doğa yasasının insanın yaşamını güvence altına alma hakkı olduğunu söyler. Ancak bu şekilde özgürlüklerinden, yaşam korkusu olmadan faydalanabilecektir. Bakınız Langan, J.P., (1977), "Rawls, Nozick and the Search for Social Justice", *Theological Studies*, 38(2), 346-359; Taylor, R.S., (2003), "Rawls' Defense of The Priority of Liberty", *Philosophy and Public Affairs*, 31(3), 246-271.

10 Örneğin UNICEF'in 2007 verilerine göre, Afganistan, 5 yaş altı çocuk ölümleri konusunda binde 260 gibi yüksek bir sayıyla, dünyada 2. sırada yer almaktadır. Doğumda yaşam beklentisi 44 yıldır ve okullaşma oranı %60'ın altındadır. İzlanda, için 5 yaş altı ölüm oranı binde 2'nin altındadır ve okullaşma oranı %99'dur.

### 1.2.5. Sağlıklı Olma Hakkı

Son olarak Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de en çok paragrafa sahip olan 24.madde üzerinde duracağız. Sağlık, bir insanın yaşam kalitesini gözler önüne seren en değerli göstergelerden biridir. Sözleşmenin 6.maddesi üzerinde önceki paragraflarda ayrıntılı olarak durmuştuk. Buna göre, yaşam hakkı, bir insanın doğuştan elde ettiği ve ne sebeple olursa olsun elinden alınamayacak en önemli haktır. Çünkü, insanoğlu dünyaya yaşamak için gelir. Ancak yeterli beslenme imkanları sağlanmadan ve gerekli sağlık önlemleri alınmadan, insanın bedensel olarak gelişmesi, yeteneklerinin farkına vararak onları geliştirmesi, ruh ve akıl sağlığı yerinde bir birey olarak yaşamdan keyif alması ve kendini gerçekleştirme mümkün değildir. Bu nedenle sağlık da her doğan insan için bir gereksinmeden öteye, bir hak olmalıdır. Burada unutulmaması gereken, sağlıklı olmanın bir durum olduğudur. Sağlıklı olmak, bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan iyilik hali içinde bulunmaktır. Sağlıklı olmak diğer taraftan, yeterli beslenmeyle de doğrudan ilişkilidir. Yeterli beslenebiliyor olmanın da refah ve imkanlarla ilgili olduğu düşünülürse sağlık, birçok bağımsız değişkenden etkilenmektedir. Fişek (2001), bu çok yönlülükten hareketle, sağlıklı olmayı sosyal barışıklığın bir tutkalı olarak görmektedir.

### 1.3. BESLENME HAKLARI YAKLAŞIMI

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuklara yönelik sosyal politika açısından hem yol gösterici uluslararası bir belge, hem de kuramsal açıdan dünyada yaşayan bütün çocukların iyiliğinin ne şekilde sağlanacağını gösteren ve daha önemlisi yasal açıdan bağlayıcılığı olan bir metindir. Çocuk gibi son derece hassas bir konuda gündemi sürekli canlı tutmak ve ülkeleri bu alanda çalışmaya zorlamak bakımından Çocuk Haklarına Dair Sözleşme,

uygulama ve düşünce açısından önemli bir sosyal politika aracı olma konumundadır. Bunun en önemli göstergesi 29-30 Eylül 1990 tarihinde, 71 ülkenin devlet başkanının ve 88 ülkenin bakanının, katılımıyla gerçekleşen, Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen DÇZ'dir. Bu Zirve'de, ülkelerini en üst düzeyde temsil eden devlet başkanları, 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin gereklerini yerine getirmek konusunda, söz birliği yapmışlardır. Bu Zirve'de, dünya çocuklarını en çok tehdit eden iki önemli alanda -çocuk ölümleri ve yetersiz beslenme- acil önlemler alınması, karara bağlanmıştır. Çocuğa yönelik sosyal politikalar açısından son derece önemli bir yere sahip olan yetersiz beslenme, beslenme hakları yaklaşımlarının içerisinde ele alınacaktır.

#### 1.3.1. Beslenme Haklarının Tarihçesi

FAO 'nun (Food and Agricultural Organisation of the United Nations) Genel Yönetmeni A. Boerma (1976), eğer insanların yaşama hakkı varsa aynı zamanda beslenme hakları da olduğunu da belirtmiştir. UNICEF'in Genel Yönetmen Yardımcısı R. Jolly de, açlıktan kurtulmanın en temel insan hakkı olduğunu ve dünya'da 150 milyon çocuğun imkanlar olduğu halde ciddi beslenme yetersizliği içerisinde olduklarını belirtmiştir (Carlson ve Wardlaw, 1990:9).

Beslenme kavramının bir hak olarak gündeme gelmesinin, uzunca bir tarihi vardır. 1948 yılında ilan edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 25.maddesi, herkesin ailesi ile birlikte sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi ve iyi bir yaşam standardı tutturabilmesi için gerekli olan yiyeceği, elde etme hakkının var olduğunu söyler. 14 Mart 1963 yılında, İnsan'ın Açlıktan Kurtulma Hakkı konusunda yapılan toplantıdan sonra yayınlanan manifesto, dünyanın bütün devletlerini, insanlığın ortak düş-

manı olan açlığa karşı mücadele etmeye çağırıyordu. Yeterli beslenmenin insanların en temel hakkı olduğunu ortaya koyan bu manifesto, aynı zamanda, tarımsal verimliliğin artırılması ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliğini de dile getirmiştir (Eide, 1998:2-5). Uluslararası Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Tüzüğü (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 1966 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu tüzüğün 11.maddesi, herkesin ailesi ile birlikte sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi ve iyi bir yaşam standardını tutturabilmesi için gerekli olan yiyeceği elde etme hakkının, Birleşmiş Milletlere üye olan bütün ülkeler tarafından tanınması gerektiğini ve bu hakkın doğurduğu yükümlülüklerin, üye devletler tarafından yerine getirilmesinin şart olduğunu ifade eder (Vidar, 2003:3-4)<sup>11</sup>.

Binyıl Zirvesi'nde de çocukların beslenme yetersizliği konusu gündeme gelmiştir. 2000 yılı Eylül ayında toplanan Binyıl Zirvesi, açıklanan Binyıl Bildirgesi'ne zemin oluşturmuş, ardından Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH) ortaya çıkmıştır. BM Genel Kurulu'nun 2002 yılı Mayıs ayındaki Çocuk Özel Oturumu'nda, sonuç belgesi olarak 'Çocuklar için Uygun bir Dünya' benimsenmiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden birisi de, çocuklarda görülen beslenme yetersizliğini 2015 yılına kadar sayıca yarıya indirmektir (Svedberg, 2006:1336). Bu iki temel belge, birbirini tamamlamaktadır ve 21. yüzyılın ilk yıllarında çocukların korunmasına yönelik bir stratejiyi, Binyıl Gündemi'ni ortaya koymaktadır (UN/S-27/2, 2002).

11 Beslenme hakkının ayrıntılı tarihçesi için bakınız: Alston,P.,(1984). "International Law and the Human right to Food", P.Alston and K.Tomasevski(ed.) içinde, 9-68; Eide, A.,(1989). *Right to Adequate Food As a Human Right*, New York: United Nations Human Rights Study Series No:1

Her ne kadar uluslararası birçok belgenin içerisinde yer alsada beslenme hakkı ile ilgili anlaşmaların hükümlerinin doğrudan bir bağlayıcılığının olmayacağı şüphesi, her zaman insanın aklına gelmektedir. Devletlerin bu konudaki yükümlülükleri, açıkça dile getirilmemiştir. Bu nedenle bazı ülkeler, beslenme hakları konusunu ulusal mevzuatlarına dahil etmişler ve bu konuda bağlayıcılığı olan kanunları yürürlüğe koymuşlardır.

### 1.3.2. Beslenme Hakkı ve Çocukların Önceliği

Dreze ve Sen (1999), açlığın tarımsal verimlilikteki düşüklükten veya nüfus artışından çok, kaynakların ya da mahsullerin dağılımı sürecinde yaşanan adaletsizliklerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ne yiyebileceğimiz, ne çeşit bir yiyecek elde edebileceğimizle ilgilidir. Kişilerin değişik yiyeceklerden oluşan alternatif yiyecek sepetlerinden hangisini elde edebileceği, o kişinin edinilmiş/hak kazanılmış istihkakıdır. Eğer bir grup insan, kendilerine yetecek kadar yiyeceği, paylarına düşen istihkakları olarak edinemiyorsa, bu durumda aç kalacaklardır (Dreze ve Sen, 1999:9).

Bu noktadan hareketle beslenme yetersizliğine çözüm, kişilerin değişik yiyeceklerden oluşan alternatif yiyecek sepetlerinden kendilerine yetecek kadarını oluşturan istihkaklarını elde edebilecek güçlerini arttırmaya veya eşit erişim imkanlarının sağlanmasına bağlıdır. Ancak burada sadece imkanların artırılması yeterli değildir. Sen'in görüşleri de eşitlikçi yaklaşımların birer yansıması olarak değerlendirilebilir. Sadece doğmuş olmakla kazanılmış olması gereken en önemli haklardan birisi olarak, beslenme gösterilebilir. Ve bu konuda Sen, alternatif yiyecek sepetlerinin içerisinde, kişilerin seçme hakları olması gerektiğini dile getirmiştir. Tam bu noktada Dworkin (1981a;1981b) ve Cohen (1989;2005) eşitlikçi kuramlarının merkezine buna benzer bir görüşü koymuşlardır. Kişilere en başta

kaynaklar eşit dağıtılmalıdır ancak bu eşit dağılım bile bazı koşullar altında adaleti sağlamak konusunda yetersiz kalabilir. Çünkü kişilerin, paylarına düşen eşit kaynaklardan elde ettikleri fayda veya bu eşit kaynakların sağladığı refah, bireysel tercihlerden ötürü adil bir dağılımın sağlanmış olmasını engelleyebilir. Bu durumda da Cohen (1989;2005), kişilerin iradeleri/tercihleri dışındaki sebeplerden kaynaklanan refah kayıplarından ötürü, toplum ya da devlet tarafından korunmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu iradedışı sebeplerden kaynaklanan refah kayıplarını da en aza indirebilmek için kişilerin yeteneklerini geliştirmesi konusunda öncelikle fırsat eşitliği olması gerekmektedir.

Burada bir konunun üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Aslında ortaya konulmuş olan kuramsal yaklaşımların da ortak noktalarından hareket ederek, bazı önemli sonuçlara ulaşmak mümkündür. Beslenme hakkı örneğinde olduğu gibi kişiler, kazanılmış birer hakları olarak kendi paylarına düşen alternatif besin sepetlerinden herhangi birinden faydalanabilmelidirler. Bununla birlikte, temel gereksinimler konusundaki yaklaşımların ortaya koyduğu çerçevede, gerçekten de, beslenme gibi yaşamsal bazı gereksinimlerini gideremeyen çocukların, birçok açıdan zenginleşmesi ve kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacak yeteneklerinin geliştirilmesi mümkün olamayabilir. Bunlarla birlikte, Cohen'in (1989;2005) ortaya koyduğu şekilde, fırsat eşitliğinden faydalanarak yeteneklerini geliştirebilen bireylerin yaşadığı bir toplumda, sosyal adalet sağlamak daha kolay olabilir.

Çocukların bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini tamamlayabilmeleri ve daha sonra sahip oldukları yeteneklerini geliştirebilmeleri ve toplum içinde saygın birer kişi olarak kendilerini gerçekleştirebilmeleri için, en azından ilk başta, beslenme haklarına sahip olmaları gerekmektedir. Çocukların birçok konuda sahip oldukları sorunlarının

temelinde, güçsüzlükleri ve edilgenlikleri yatmaktadır. Onları sahibi oldukları hakların toplumda herkes tarafından tanınması, onların toplumdaki güçlerini görece olarak arttıracaktır.

Beslenme, gerçekten de bütün insanlar için çok önemli bir haktır. Ancak, çocukların bu konuda öncelikli olmaları gerekmektedir. Çünkü çocukların bağımlılığı, savunmasızlığı, güçsüzlüğü ve gereksinimleri, onları açlık tehdidinin merkezine yerleştirmektedir ve bunun yanısıra çocukların açlığını, yetişkinlerde olduğu gibi onların tembelliğine, yeteneksizliğine ya da iradeleriyle almış oldukları kararların sonucu olarak onların talihsizliğine bağlamak mümkün değildir.

#### 1.4.GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada çocuğa yönelik çağdaş sosyal politika yaklaşımları (temel gereksinimler, çocuk hakları ve beslenme hakları) incelenmiş ve çağdaş kuramların ışığında değerlendirilmiştir. Temel gereksinimler yaklaşımı, çocukların gereksinimlerini bir öncelik sırası belirlemek yoluyla değerlendirmektedir ve özellikle hayatta kalma, beslenme ve barınma gibi temel fizyolojik gereksinimleri ön plana koymaktadır. Ne var ki, bu yaklaşım sosyal politika uygulamalarının tek bir alanda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu alan, sadece çocukların yaşamda kalmasını sağlayabilmek için gerekli önlemlerin alınmasından daha fazlasını sun(a)maktadır. Bu yaklaşım, daha çok, var olan eşitsizlikleri verili olarak kabul etmektedir.

Bu kuramlardan, çocuklara yönelik sosyal politika uygulamalarına düşünsel açıdan ışık tutacak çok önemli sonuçlar çıkartmak mümkündür. Çocukların temel gereksinimlerini karşılayamıyor durumda olmaları, kendi iradeleriyle aldıkları kararların bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor olmaz. Çocuklar, doğaları gereği bağımlıdırlar. Bu, ÇHDS'nin dördüncü maddesinin de üzerinde dur-

duğu yaşamsal bir ilkedir. Çünkü çocuklar, içinde buldukları durumdan kendi aldıkları kararlar nedeniyle sorumlu tutulmamalıdır. Ancak bu konuda aileleri ya da temelinde ailelerinin de içinde bulunduğu bu eşitsiz durumdan ötürü toplum ya da devlet sorumlu tutulabilir. Kaynakların baştan eşit dağıtılmasını öngören yaklaşımlar, çocuklar söz konusu olduğunda çok daha anlamlı bir hale gelmektedir. Çünkü esas olan kaynakların başlangıçta eşit dağıtılmasıdır. Çocuğa yönelik sosyal politikaların, çocukların temel fiziksel gereksinimlerinin karşılanması noktasında yoğunlaşması, anlatılan nedenlerden ötürü, tek taraflı ve eşitsizlikleri görmezden gelen bir bakış açısı yaratmaktadır.

Çocuk hakları bildireleri ve 1989 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuğa yönelik sosyal politika uygulamalarına hem uluslararası bir yasal zemin oluşturmakta hem de yol gösterici olma konumdadır. Sözleşmede yer alan yeteneklerin geliştirilmesi ilkesi, temel gereksinimler yaklaşımının da bir parçasıdır. Ancak, yaşamsal olan gereksinimlerin karşılanmasından sonra gelmektedir. Bu ilke, eşitlikçi kuramlar açısından da son derece önemlidir. Sen'e (1999) göre de, bireylerin sahip oldukları yetenekler, hedeflerine ulaşabilmek konusunda fırsatlara çevrilmelidir. Bireyler, fırsat eşitliği sayesinde sosyal adaletin sağlandığı bir toplumda yaşayabilirler. Kişilerin iradelerinin dışında kalan sebeplerden ötürü yeteneklerini geliştirememeleri bir fırsat eşitsizliği doğuruyorsa, devreye refah eşitliğini sağlamak üzere devlet girmelidir. Özgürlükçü kuramlar açısından da yaşama hakkının önemli bir önceliği söz konusudur. Özgürlüğün önceliği ilkesi ile Rawls (1971), kişilerin asla ellerinden alınmayacak ve pazarlığı söz konusu edilemeyecek hakları olduğunu söyler.

Beslenme hakları da bu çerçevede diğer yaklaşımlarla bir ölçüde birlikte gelişmiştir. Açlık, yok-

sulluğun doğrudan bir yansıması olarak da düşünülebilir. Dreze ve Sen (1999), açlığın tarımsal verimlilikteki düşüklükten veya nüfus artışından çok, kaynakların ya da mahsullerin dağılımı sürecinde yaşanan adaletsizliklerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ne yiyebileceğimiz, ne çeşit bir yiyecek elde edebileceğimizle ilgilidir. Beslenme hakkı, yaşamsal açıdan en büyük önceliğe sahip olan haktır. Beslenme yetersizliği olan bir çocuğun, yeteneklerini geliştirerek yaşamını zenginleştirecek diğer gereksinimlerini karşılayabilmesi oldukça zor görünmektedir.

Bu çalışmada öne çıkardığımız eşitlikçi kuramlar, kaynakların eşit dağıtımı, refah için fırsat eşitliği ve yeteneklerin geliştirilmesi ilkelerini ön plana çıkartmaktadır. Çocukların bağımlı oldukları ve doğuştan toplumdaki diğer bütün çocuklarla eşit haklara sahip oldukları unutulmamalıdır. Bu konuda, toplumsal bir uzlaşma gerekmektedir. Herkesin bu yönde alınacak eşitlikçi dağıtım uygulamalarını benimsemesi için, Rawls'ın (1971) ortaya koyduğu cehalet perdesi (önceden hangi refah düzeyine sahip olunacağına bilinememesi) kavramı, toplumlara önemli bir yol gösterici olma niteliğindedir. Çünkü hiç kimse yaşamın ileride kendisine ve çocuklarına ne getireceği konusunda önceden kesin bir bilgi sahibi olamaz. Eşitlik temelinde gerçekleşmeyen dağılımların sonucunda bireyler ve elbette çocuklar, kendilerini refah basamaklarının en altında bulabilirler. Çocukluktan bu basamakların en altında yer alıyor olmanın getirdiği fırsat eşitsizlikleri ise, tehlikeli bir biçimde yaşam boyu süreklilik arz edebilir. Bu nedenlerle bütün kaynaklar, hakketmenin temeline doğuştan eşitlik ilkesi yerleştirilerek dağıtılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı daha önce de belirtildiği gibi çocuğa yönelik çağdaş sosyal politika yaklaşımlarını kuramsal bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Bu nedenle gerek ülkemizde gerekse diğer

ülkelerde görülen uygulamalara yer verilmemiştir. Bu aynı zamanda çalışmanın sınırlılıklarından biridir. Çağdaş sosyal politika yaklaşımları, bu yaklaşımlara yön verdiği düşünülen kuramlar ışığında tarihsel, felsefi ve siyasal açıdan ele alınmıştır. Bu çalışmada çocuğa yönelik sosyal politika konusuna, yazında bulunmadığı görülen kuramsal bir

bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın yazına en önemli katkısı, çocukluk ve sosyal politika kavramlarının kuramsal açıdan birlikte ele alınmasıdır. Bundan sonraki çalışmalarda gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerdeki uygulamalar, bu çalışmada ortaya konulan kavramsal ve kuramsal çerçeveye ışığında değerlendirilebilir.

## KAYNAKLAR

Anderson, E.S., (1999), "Against Luck Egalitarianism: What is the Point of Equality", *Ethics* 109, 287-337.

Aries, P., (1962), *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New York: Knopf, Vintage Books.

Arneson, R., (2005), "Cracked Foundations of Liberal Equality", J.Burley (ed.) içinde, *Ronald Dworkin and His Critic*, Oxford: Basil Blackwell, 79-98.

Boucher, D., Kelly, P (ed.), (1998), *Social Justice from Hume to Walzer*, New York: Routledge.

Burley, J.(ed.), (2005), *Ronald Dworkin and His Critic*, Oxford: Basil Blackwell.

Carlson, A., Wardlaw, T. M., (1990), *A Global, Regional and Country Assessment of Child Malnutrition*, New York: UNICEF Publications

Chan, M.H., (2005), "Rawls' Theory of Justice: A Naturalistic Evaluation", *Journal of Medicine and Philosophy*, 30(5), 449-465.

Cohen, A.G., (1989), "On The Currency of Egalitarian Justice", *Ethics*, 99, 906-44.

Cunningham C.H., Wakefield, A.J., (1975), "An Empirical Comparison of Maslow's and Murray's Needs Systems", *Journal of Personality Assessment*, 39(6), 594-96.

Cunningham, H., (1995), *Children and Childhood In Western Societies Since 1500*, New York: Longman Publishing.

DeMause, L.B., (1974), *The History of Childhood*, London: Souvenir Press.



- Detrick, S., Doek, J., Cantwell, N., (1992), *The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Guide to the "Travaux Preparatoires"*, London-Boston-Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Dworkin, R.M., (1981a), "What's Equality? Part 1: Equality of Welfare", *Philosophy and Public Affairs*, 10(3), 185-246.
- Dworkin, R.M., (1981b), "What's Equality? Part 2: Equality of Resources", *Philosophy and Public Affairs*, 10(4), 283-345.
- Eide, A., (1989), *Right to Adequate Food As a Human Right*, New York: United Nations Human Rights Study Series, No:1.
- Fesbach, N.D., Fesbach, S., (1978), "Toward an Historical, Social and Developmental Perspective on Children's Rights", *Journal of Social Issues*, 34(2), 1-7.
- Fişek, A.G., (1992), "Ülkenin Geleceğine İpotek: Çocuk Emeği", *Petrol İş 1992 Yıllığı*, 481- 494
- Fişek, A.G., (1996), *Yoksullukla Savaş, Çalışma Ortamı Dergisi*, 24, 9-12.
- Fişek, A.G., (2001), "Sosyal Barışıklığın Tutkalı: Sağlık", *Yeni Türkiye Dergisi Sağlık Özel Sayısı*, 312-320.
- Freeman, M., (2000), "The Future of Children's Rights", *Children and Society*, 14, 277-293.
- Habibi, D., (1998), "J.S.Mill's Revisionist Utilitarianism", *British Journal for The History of Philosophy*, 6(1), 89-115.
- Katchadourian, H., (1985), "Toward a Foundation for Human Rights", *International Philosophical Review*, 18(2), 219-239.
- Kelly, E., Rawls, J., (2001), *Justice As Fairness: A Restatement*, Cambridge-Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
- Kopelman, L.M., (2007), "Using the Best Interest Standard to Decide Whether to Test Children for Untreatable, Late-Onset Genetic Diseases", *Journal of Medicine and Philosophy*, 32, 375-394.
- Langan, J.P., (1977), "Rawls, Nozick and The Search for Social Justice", *Theological Studies* 38(2), 346-359.
- Lauchli, M.U., (1994), "What Distributive Justice- The Legal Theories of Rawls and Nozick", *Tilburg Foreign Law Review*, Vol.4, 169-205.
- MacLennan, E., (1993), "Çalışma Hayatında Çocuk Hakları", B.Franklin (Der.) içinde, *Çocuk Hakları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 142-163.
- Mathes, E.W., (1981), "Maslow's Hierarchy of Needs As a Guide for Living", *Journal of Humanistic Psychology*, 21, 69-72.
- McClelland, J.S., (1996), *A History of Western Political Thought*, New York:Routledge.
- Meehl, P.E., (1992), "Needs (Murray, 1938) and State-Variables (Skinner, 1938)", *Psychological Reports*, 70(2), 407-50.
- Moyet, L.J., (2003), "Maslow's Hierarchy of Needs Revisited", *Nursing Forum*, 38(2), 3-4.
- Murray, H.A., (1938), *Explorations in Personality, A Clinical and Experimental Study of Fifty Men of College Age*, NewYork: Oxford University Press.
- Nozick, R., (2004), "An Entitlement Theory", M. Clayton;A.Williams (ed.) içinde, 85-110.
- Pojman, L., (1997), "The Nature and Value of Equality", L. Pojman; R. Westmoreland (ed.) içinde, *Equality: Selected Readings*, New York: Oxford University Press, 1-17.
- Pojman, R., Westmoreland, R(ed.), (1997), *Equality: Selected Readings*, New York: Oxford University Press.

- Rawls, J., (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Riley, J., (1998), "Mill on Justice", D. Boucher and P. Kelly (Eds.) içinde, *Social Justice from Hume to Walzer*, New York: Routledge, 45-67.
- Russell, B., (1999), *History of Western Philosophy*, Second Edition Reprinted, New York: Routledge.
- Sen, A.K., (1980), "Equality of What", S. McMurrin(ed.) içinde, 198-220.
- Sen, A.K., (1997), *On Economic Inequality*, New York: Oxford University Press.
- Sen, A.K., (1999), *Development As Freedom*, New York: Oxford University Press.
- Shenton, R.W., (2007), *Doctrines of Development*, London: Taylor and Francis.
- Shorter, E., (1976), *The Making of The Modern Family*, London: Clerandon Press.
- Taylor, R.S., (2003), "Rawls Defense of The Priority of Liberty", *Philosophy and Public Affairs*, 31(3), 246-271.
- Triplet, R.G., (1992), "Henry A. Murray The Making of a Psychologist?", *The American Psychologist*, 47 (2), 299-307.
- UNCHR (2007), *Legislative History of The Convention on The Rights of The Child*, Geneva.
- UNICEF (1987), *Children's Rights: A Question of Obligations*, New York and Geneva: UNICEF Publications.
- UNICEF (1989), *Questions and Answers in The Convention on The Rights Child*, New York-Geneva: Centre for Human Rights.
- Vidar, M., (2003), *The Right to Food in International Law*, Rome: FAO.